جانعلیزاده چوب بستی، حیدر؛ خوش فر، غلامرضا؛ سپهر، مهدی(۱۳۹۰). سرمایه فرهنگی وموفقیت تحصیلی: ارزیابی تجربی مدل‌های تجربی نظری. *پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت*، ۱ (۲)، ۱۰۴-۸۳

سرمایه فرهنگی و موفقیت تحصیلی: ارزیابی تجربی مدل‌های نظری

دکتر حیدر جانعلیزاده چوب بستی[۱]- دکتر غلامرضا خوش فر[۲]- مهدی سپهر[۳]

تاریخ دریافت: ۹۰/۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۲/۳

چکیده

در دهه‌های گذشته، مفهوم سرمایه فرهنگی در جامعه شناسی آموزش و پرورش منشاء مطالعات علمی فراوانی در سراسر جهان شده است. این مطالعات که بیشتر بر اساس دو مدل باز تولید فرهنگی بوردیو و تحرک فرهنگی دیمجیو صورت گرفته‌اند، به نتایج متفاوتی دست یافتند. این پژوهش با هدف ارزیابی تجربی این مدل‌ها انجام شد. کلیه دانش آموزان دوره راهنمایی و متوسطه شهرستان جوین در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ جامعه آماری مورد مطالعه را تشکیل می‌دهند. حجم نمونه مورد مطالعه شامل ۳۶۹ نفر می‌باشد که با روش نمونه گیری طبقه‌ای نسبی انتخاب شدند. نتایج تحقیق نشان داد که سرمایه فرهنگی خانواده سهم قابل ملاحظه‌ای در موفقیت تحصیلی فرزندان دارد. این در حالی است که یافته‌های این تحقیق از ادعاهای اصلی این دو مدل یعنی، ارتباط این سرمایه با متغیرهای طبقه‌ای و اقتصادی حمایت نمی‌نماید.

واژه‌های کلیدی: سرمایه فرهنگی، موفقیت تحصیلی، مدل باز تولید فرهنگی بوردیو، مدل تحرک فرهنگی دیمجیو، مدل همگرایی فرهنگی

---

[۱]. دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران، hjanalizade@gmail.com

[۲]. استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه گلستان

[۳]. دانش آموخته دوره کارشناسی ارشد جامعه شناسی از دانشگاه مازندران

مقدمه

از جمله مسائلی که در جامعه شناسی آموزش و پرورش، زمینه انجام پژوهش‌های گوناگونی را فراهم نموده است، مسأله تفاوت کیفیت و کمیت تجربه فرآیند تحصیل یا موفقیت تحصیلی در بین طبقات و گروه‌های مختلف اجتماعی است. بسیاری از مطالعات جامعه شناختی، موفقیت تحصیلی و شغلی را تحت تأثیر خاستگاه خانوادگی و تجارب تحصیلی افراد می‌دانند و بر نقش پایگاه اجتماعی–اقتصادی خانواده، ساختار و منابع خانواده که شامل سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود، تاکید می کنند.

استدلال[1] بوردیو[2]، جامعه شناس فرانسوی، درباره فرهنگ که در حال حاضر مواد اصلی[3] کتاب‌های درسی جامعه شناسی آموزش و پرورش را تشکیل می‌دهد، توجه محققان را به فرهنگ به عنوان منبع و سرمایه‌ای که قابلیت انحصار و انتقال در بین نسل‌ها را دارد و نقش مهمی در دسترسی به پاداش‌های کمیاب ایفا می‌نماید، معطوف نموده است (لاریو و وینینگر[4]، ۲۰۰۳). نقش سرمایه فرهنگی در نابرابری‌های تحصیلی طبقات و گروه‌های مختلف و تأثیر برخورداری از این سرمایه در بهره مندی بیشتر از فرآیند تحصیل، از جمله موضوعاتی بوده است که بسیاری از پژوهش‌های تجربی در سراسر جهان به آن پرداخته‌اند. بیشتر این تحقیقات بر ارتباط بین پیشینه اجتماعی، مشارکت فرهنگی و موفقیت تحصیلی متمرکز شدند. به طور کلی، این مطالعات را می‌توان به دو گروه تقسیم نمود: ۱) مطالعاتی که بر تأثیر منابع فرهنگی خانواده و عادت‌های فرهنگی[5] (شبکه‌ای از مقیاس‌های استاندارد پیشینه اجتماعی) بر موفقیت تحصیلی تاکید دارند (نظیر دی گرف[6] (۱۹۸۶؛۱۹۸۹) در هلند، و دی گرف (۱۹۸۸) در آلمان، گانزبوم[7] و و همکاران (۱۹۹۰) و رابرت[8] (۱۹۹۲) در مجارستان، تیچ من[9] (۱۹۸۷) در آمریکا). ۲) مطالعاتی که بر فعالیت‌ها و اولویت‌های فرهنگی خود دانش آموزان تاکید دارند و سرمایه فرهنگی را با مقیاس‌های نگرش، مشارکت و اطلاعات افراد درباره فعالیت‌های مختلف فرهنگی پایگاه بالا سنجیدند (نظیر کار دیمجیو (۱۹۸۲) و دیمجیو و مهر[10] (۱۹۸۵) در آمریکا، رُیی[11] (۱۹۸۳) در سوئد، بوگازوک[12] و همکارانش

1. arguments
2. Bourdieu
3. a staple of textbooks
4. Lareau and Weininger
5. cultural habits
6. De graff
7. Ganzeboom
8. Robert
9. Teachman
10. Di Maggio and Mohr
11. Roe
12. Boguszak

(۱۹۹۰) در چکسلواکی و مجارستان، آمارل[1] (۱۹۹۱) در برزیل، کاتسیلیس و رابینسون[2] (۱۹۹۰) در یونان، یونان، لامب[3] (۱۹۸۹) در استرالیا). نتایج این دو گروه از پژوهش‌های انجام شده در واقع تایید دو فرضیه متفاوت از یکدیگر در قالب دو مدل متفاوت برای تأثیر سرمایه فرهنگی بر موفقیت تحصیلی بوده است:

فرضیه اول: (مدل باز تولید فرهنگی بوردیو) بازگشت به سرمایه فرهنگی در بین دانش آموزان طبقات بالای اقتصادی بیشتر از دانش آموزان طبقات پایین است.

فرضیه دوم: (مدل تحرک فرهنگی دیمجیو) سرمایه فرهنگی بیش از اینکه منجر به باز تولید پایگاهی طبقات بالا شود، نقش مهم‌تری در تحرک فرزندان طبقات پایین ایفا می‌کند. به عبارت دیگر، سرمایه فرهنگی می‌تواند تأثیر بیشتری در فرآیندهای موفقیت پایگاهی افراد طبقه پایین داشته باشد.

در این پژوهش به دنبال آزمون فرضیه وابستگی زمینه اجتماعی و سرمایه فرهنگی خانواده به عنوان سازوکارهای متفاوت این دو مدل در تأثیرگذاری بر موفقیت تحصیلی هستیم. به بیان دیگر، این پژوهش به دنبال بررسی تأثیرگذاری متغیرهای اقتصادی یا طبقه‌ای در تعیین میزان سرمایه فرهنگی خانواده و موفقیت تحصیلی طبقات و گروه‌های مختلف اقتصادی جهت آزمون فرضیه بازگشت به سرمایه فرهنگی است.

مبانی نظری تحقیق

بوردیو و سرمایه فرهنگی

بوردیو مفهوم سرمایه را فراتر از مفهوم اقتصادی یا مادی به کار می‌برد و گستره معنایی وسیع‌تری به آن بخشیده است. بوردیو سه نوع عمده سرمایه را معرفی می‌کند که می‌تواند موفقیت تحصیلی دانش آموزان را تحت تأثیر قرار دهد؛ نخست، سرمایه اقتصادی که شامل دستمزد یا دیگر انواع دارایی‌های مادی مثل حجم سرمایه و دارایی می‌شود. این شکل از سرمایه می‌تواند هم به صورت سرمایه گذاری مستقیم مثل پرداخت شهریه آموزشی و ثبت نام در نهادهای آموزشی معتبر و هم به صورت غیر مستقیم در قالب کمک مالی به فرزندان در ارتقاء عملکرد تحصیلی آنها نقش داشته باشد. دوم، سرمایه اجتماعی است که به عنوان فضای کلی[4] و کیفیت شبکه‌ها و ارتباطاتی که افراد برای ارتقاء منافع خود از آنها استفاده می‌کنند، تعریف شده است. سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند به صورت مستقیم در موفقیت تحصیلی دانش آموزان در برخی آموزش‌ها (مثلاً در رشته‌های فنی) که دانش آموزان برای تکمیل موفقیت خود نیاز

---

[1]. Amaral
[2]. Katsillis and Rubinson
[3]. Lamb
[4]. total extent

به موقعیت‌های کارآموزی دارند، دارای اهمیت باشد. خانواده‌ها ممکن است دارای روابطی باشند که بتواند رسیدن به این موقعیت‌ها را تسهیل نماید. سوم، سرمایه فرهنگی است که شامل آموزش و دانش، ذائقه‌ها[1] و ترجیهات[2] والدین و اطلاعات خاص[3] آنها از سیستم آموزشی (جی گر و هولم[4]، ۲۰۰۷)، تحصیلات رسمی (دیمجیو، ۱۹۸۲)، مدیریت تعامل نهادی (لاریو و وینینگر، ۲۰۰۳)، تعاملات فرهنگی فضای خانواده (ترامونت و ویلیامز[5]، ۲۰۰۹) می‌باشد. این شکل از سرمایه، ممکن است موفقیت تحصیلی فرزندان را به خاطر فعالیت‌های محیط خانواده که همچون یک آزمایشگاه یادگیری برای توسعه اولویت‌های آموزشی، شناخت رموز هنجاری نظام آموزشی و مهارت‌های شناختی است، تحت تأثیر قرار دهد.

در نظریه بوردیو دانش آموزانی که با آورده‌های بیشتر و بهتری از سرمایه فرهنگی وارد نظام آموزشی می‌شوند- دانش آموزان متعلق به خانواده‌هایی که دارای مهارت‌ها و ترجیحات فرهنگ غالب هستند- بهتر قادرند قواعد پنهان بازی را کشف نموده و مهارت‌ها و اولویت‌هایی را که از طرف مدرسه مهم تلقی می‌شود، را بپذیرند و بهتر می‌توانند مسیر خود را تا بالاترین سطوح تحصیلی ادامه دهند. بنابراین، نابرابری‌های اجتماعی مثل تفاوت‌های اولیه افراد در سرمایه فرهنگی به صورت مدارک تحصیلی استمرار می یابد(آشافنبورگ و ماس[6]، ۱۹۷۷). آشنایی با فرهنگ والا یا مشروع –که فقط در خانواده کسب می‌شود –امکانات، مهارت‌ها، ذائقه و روشی فراهم می‌نماید که در دنیای تحصیل بسیار ارزشمند است. در نظریه بوردیو کارکرد واقعی مدرسه انتقال دانش نیست بلکه حفظ و باز تولید نظام موجودِ نابرابری‌های اجتماعی است و این از طریق دارایی‌های فرهنگی یا سرمایه فرهنگی که نشانه مطمئن پیشینه اجتماعی ممتاز است، صورت می گیرد. بوردیو بر این باور است که این دارایی‌ها، بیشتر(یا به طور خاص) در دسترس کودکان طبقات بالا است. انگیزه‌های متنوعی پشت این فرض قرار دارد؛ نخست اینکه، اعضای این طبقات میزان قابل توجهی از دارایی‌های فرهنگی را به تصرف خود در می‌آورند و آشنایی فرزندان آنها با این ارزش‌ها مسأله دشواری نیست. دوم اینکه، تفویض و کسب سرمایه فرهنگی نیازمند میزان قابل توجهی دارایی مادی است و این دارایی‌ها برای خانواده‌های طبقات بالا قابل دسترس تر است. علاوه براین، انتقال سرمایه فرهنگی به فرزندان، یک فعالیت زمان‌بر است–بر اساس نظریه بوردیو – و طبقات بالا زمان

1 . tastes
2 . preferences
3 . know-how
4. Jaege and Holm
5 . Tramont and Willms
6. Aschaffenburg & Maas

بیشتری را به این امر اختصاص می‌دهند. در نهایت، سرمایه گذاری در سرمایه فرهنگی یک فرایند مخاطره انگیز است و افراد با تحصیلات بالا در ارزیابی و بررسی این ریسک مهارت بیشتری دارند (بلاسکو[1]، ۲۰۰۳).

مطالعات تجربی زیادی برای آزمون نظریه بوردیو انجام شدند که معمولاً از نوع مدل‌های آماری هستند. در مدل‌های علّی به دست آمده، متغیر وابسته شامل سطح تحصیلات(یا مقیاس‌های دیگر موفقیت تحصیلی) و متغیرهای مستقل شامل برخی شاخص‌های سرمایه فرهنگی مثل فعالیت‌های فرهنگی در دوران کودکی (بازدید از تئاتر، موزه‌ها، کنسرت‌ها، مطالعه کتاب‌ها) به علاوه تملک اشیای فرهنگی (از قبیل کتاب، وسایل دقیق، میز تحریر) می‌شود. این مطالعات منطق مشترکی دارند: «پیشینه اجتماعی ← سرمایه فرهنگی ← موقعیت اجتماعی اکتسابی» (بلاسکو، ۲۰۰۳).

بر اساس مدل باز تولید اجتماعی، فرایند باز تولید با اجتماعی شدن اولیه فرد به پیش می‌رود. والدین متعلق به طبقات بالای اجتماعی نسبت به همتایان خود در طبقات پایین اجتماعی دارای سرمایه فرهنگی بیشتری هستند؛ جو فرهنگی که فرزندان این خانواده‌ها در آن رشد می‌کنند، تعیین کننده ذائقه‌ها و اولویت‌های فرهنگی و اجتماعی آنهاست. هر چند در مراحل اولیه، اِسناد سرمایه فرهنگی به اعضای خاص خانواده و کشیدن خطی بین منابع فرهنگی والدین و سرمایه فرهنگی خود دانش آموزان دشوار است، بر اساس مدل باز تولید فرهنگی، مشارکت فرهنگی در مراحل بالاتر زندگی، نتیجه مستقیم جامعه پذیری اولیه فرد است و نباید موفقیت تحصیلی را به واریانس تبیین گر اضافی دیگری نسبت داد (آشافنبورگ و ماس، ۱۹۹۷).

مدل تحرک فرهنگی

دیمجیو نخستین کسی بود که نظریه سرمایه فرهنگی را بر پایه‌ای شبیه نظریه بوردیو مطرح نمود، اما به نتیجه‌ای بسیار متفاوت از نظریه او در قالب مدل تحرک فرهنگی رسید. بر اساس این مدل، سرمایه فرهنگی نقش مهمی در شکل دادن به نابرابری‌های اجتماعی ایفا می‌کند، اما این نابرابری‌ها بیش از آنکه ناشی از ارتقاء موقعیت‌های ممتاز انتسابی افراد باشد، ناشی از توسعه فرصت‌های بیشتر برای طبقات پایین است. تفاوت اساسی بین دو مدل باز تولید اجتماعی و تحرک فرهنگی، ثبات پایگاه اجتماعی[2] است. بوردیو در نظریه خود پایگاه اجتماعی را دارای ابعاد گوناگون می‌داند که با یکدیگر سازگاری و هماهنگی

[1]. Blasko
[2]. consistency of social status

زیادی دارند. اعضای طبقات بالاتر بخشی از دارایی اقتصادی خود را به سرمایه فرهنگی تبدیل می‌کنند و فرزندان آن را به ارث می‌برند. همچنین، افرادی که در طبقات پایین هستند و تحصیلات پایینی دارند، سرمایه اقتصادی کافی در اختیار ندارند تا آن را به سرمایه فرهنگی تبدیل نمایند. بنابراین، فرزندان از حیث دارایی‌های فرهنگی فقیر باقی می‌مانند. در مقابل این رویکرد، دیمجیو از گروه‌های پایگاهی پراکنده[۱] سخن می‌گوید. او و همفکرانش مستقیماً با ثبات پایگاهی مخالفت می‌کنند و بر این باورند که سرمایه فرهنگی به وسیله پایگاه اجتماعی تعیین نمی‌شود. آنها نظریه خود را به شکل ساده بر پایه وجود پایگاه‌های ناسازگار[۲] بنا می‌کنند. گرچه همبستگی بالای بین برتری‌ها و مزایا از یک سو و شرایط نامساعد از سوی دیگر را در جوامع نابرابر مدرن انکار نمی‌کنند، اما معتقدند که این همبستگی‌ها کامل نیست و برتری در یک بعد، لزوماً منجر به برتری در ابعاد دیگر نمی‌شود (بلاسکو، ۲۰۰۳). ناسازگاری پایگاهی در ارتباط با سرمایه فرهنگی می‌تواند به دو صورت نشان داده شود؛ نخست، والدینی که دارای صلاحیت‌های موجّه یا مشاغل معتبر و یا شرایط اقتصادی مناسب هستند، سطح نسبتاً پایین سرمایه فرهنگی را نادیده می‌گیرند. به عبارت دیگر، آنها در فعالیت‌های فرهنگی به شکل فعال مشارکت نمی‌کنند و این نوع فرصت‌ها را برای فرزندان خود نیز فراهم نمی‌کنند. دوم، والدینی که دارای صلاحیت‌های اندک، مشاغل سطح پایین و یا شرایط اقتصادی نامناسبی هستند، تلاش زیادی می‌کنند تا سطح دارایی فرهنگی را برای فرزندان خود افزایش دهند. به عبارت دیگر، می‌توان گفت تحرک فرهنگی حاصل ناسازگاری پایگاهی نوع دوم، زمانی است که سرمایه فرهنگی خانواده در مقایسه با دیگر منابع برجسته و پُر رنگ است و می‌توان آن را به عنوان «جامعه پذیری مورد انتظار»[۳] تفسیر نمود (مفهومی که توسط رابرت کی مرتن مطرح شد). این والدین آگاهانه یا ناآگاهانه یک گروه مرجع دارای موقعیت اجتماعی بالاتر از خود را انتخاب نموده و فعالیت‌های فرهنگی آنها را الگو می‌گیرند. اگر چه این تطبیق ابتدایی منجر به تسهیل ورود به گروه پایگاهی انتخابی مورد نظر نمی‌شود، اما ممکن است به تعامل با یک گروه جدید و تثبیت موقعیت فرد در آن کمک نماید و زمان ورود یا جذب یک تازه وارد در یک گروه یکی از ابعاد مهم این مسیر است (بلاسکو، ۲۰۰۳). هدف اصلی این پژوهش، آزمون تجربی این دو مدل در جامعه مورد بررسی است.

---

1. diffuse status groups
2. inconsistent statuses

۳. (anticipatory socialization) فرآیندی که اشخاص به توسعه انتظارات و دانش خود درباره موقعیت‌ها یا مشاغل قابل دسترس می پردازند. معمولاً نخستین گام در تلاش برای کسب پذیرش شخص در یک سازمان یا گروه یا یک پایگاه اجتماعی است.

سوالات تحقیق

۱) آیا سرمایه فرهنگی خانواده در سطوح مختلف سرمایه اقتصادی با یکدیگر تفاوت دارد؟

۲) سرمایه فرهنگی خانواده چه تأثیری بر موفقیت تحصیلی فرزندان در سطوح مختلف سرمایه اقتصادی دارد؟

۳) در جریان تأثیرگذاری سرمایه فرهنگی بر موفقیت تحصیلی فرزندان، سرمایه اقتصادی خانواده و عناصر معرف آن چه تأثیری بر میزان سرمایه فرهنگی خانواده و موفقیت تحصیلی دانش آموزان دارد؟

۴) بر اساس تأثیرگذاری سرمایه اقتصادی خانواده بر سرمایه فرهنگی آنها و همچنین میزان تأثیرگذاری سرمایه فرهنگی آنها بر موفقیت تحصیلی فرزندان در جامعه آماری این تحقیق، قدرت تبیین کدام یک از مدل‌های نظری در پیش بینی موفقیت تحصیلی دانش آموزان بیشتر است؟

روش پژوهش، جامعه آماری و حجم نمونه

با توجه به شیوه گردآوری داده‌ها و روش تحلیل آنها، این پژوهش از نظر روش ترکیبی از پژوهش‌های پیمایشی و اسنادی است. در این پژوهش، برای سنجش متغیر مستقل(سرمایه فرهنگی والدین) پرسشنامه‌ای ساخته شد و به صورت مصاحبه ساخت یافته، داده‌ها جمع آوری شد. متغیر وابسته تحقیق یعنی موفقیت تحصیلی نیز از نمرات کارنامه تحصیلی سالانه دانش آموزان در سال تحصیلی۸۹- ۱۳۸۸ استخراج شد. جامعه آماری این تحقیق شامل دانش آموزان و والدین آنها در دوره‌های متوسطه و راهنمایی شهرستان جوین در سال تحصیلی ۸۸-۸۹ می‌باشد. حجم جامعه آماری (تعداد دانش آموزان) ۵۲۵۳ نفر است که در ۲۰ مدرسه شهری و ۵۲ مدرسه روستایی و در ۲۸۶ کلاس درس مشغول تحصیل بودند. برای انتخاب نمونه تحقیق، نمونه گیری در بین دانش آموزان انجام شد و سپس با والدین دانش آموزان انتخاب شده، مصاحبه صورت گرفت. حجم نهایی نمونه مورد مطالعه مشتمل بر ۳۶۹ نفر می‌باشد. انتخاب نمونه با در نظرگرفتن ویژگی‌های جنسیت، محل تحصیل (شهر یا روستا) و مقطع تحصیلی به شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای صورت گرفت.

متغیرهای تحقیق (تعریف نظری و عملیاتی)

سرمایه فرهنگی

بررسی مطالعات نظری و تجربی حاکی از آن است که تعریف واحدی از مفهوم سرمایه فرهنگی ارائه نشده است. با وجود این، می‌توان وجه مشترکی را در این تعریف‌ها یافت. در نظریه سرمایه فرهنگی ابعاد و عناصر فرهنگی می‌تواند به عنوان منابع تسهیل‌کننده برای دسترسی به موقعیت‌ها، امتیازات و پاداش‌های کمیاب و ارزشمند تلقی شود. مفهوم سرمایه فرهنگی به چنین منابعی (ذهنی و عینی) اشاره دارد. با رویکردی تلفیقی، سرمایه فرهنگی شامل «دارایی‌ها، فعالیت‌ها و اطلاعات فرهنگی»، سطوح تحصیلی، منش، انتظارات، تعاملات فرهنگی در عرصه اجتماعی و نیز گرایش و نگرش عامل اجتماعی به ارزش‌ها و عناصر فرهنگی می‌باشد. با مروری بر مطالعات تجربی صورت گرفته، شاخص‌های مورد استفاده برای سنجش سرمایه فرهنگی عبارتند از:

۱. مدارک تحصیلی، در تقسیم بندی بوردیو از انواع سرمایه فرهنگی، شکل خاصی از سرمایه فرهنگی نهادینه شده محسوب می‌شود.

۲. دارایی‌های فرهنگی که در قالب اشیاء مادی و کالاهای متعلق به فرهنگ متعالی مثل نوشته‌ها، نقاشی‌ها، مجسمه‌ها، ابزارها و کارهای هنری، آلات موسیقی،کتاب، امکانات لازم برای مطالعه، ابزار و وسایل دقیق و غیره عینیت می‌یابند.

۳. استفاده از کالاهای فرهنگی خاص مانند تماشای نوع خاصی از برنامه‌های تلویزیون، موسیقی خاص، عادت‌های مطالعه که شامل نوع و میزان خواندن کتاب، استفاده از کتابخانه، خواندن روزنامه‌ها و مجلات، اشتراک روزنامه و مجلات، استفاده از اینترنت و همچنین فعالیت‌های فرهنگی مانند خلق هنرهای بصری و فعالیت‌های آشکار از قبیل رفتن به موزه‌ها، تئاترهای زنده، سینما و مشارکت در هنر های زیبا، مشارکت در فرهنگ رسمی یا آشکار، پیگیری حوادث هنری، مسافرت‌های فرهنگی، شرکت در کلاس‌های فرهنگی و هنری را شامل می‌شود.

۴. دانش فرهنگی غیر رسمی افراد که شامل:

۴-۱. آشنایی، درک ارزش و دانش تاریخی درباره عرصه‌های گوناگون فرهنگ و هنر غالب مانند ادبیات، موسیقی، هنر و غیره.

۴-۲. دانش زبان شناختی افراد که شامل میزان آشنایی و تکلم به زبان مسلط فرهنگی، آشنایی و تکلم به زبان‌های گوناگون، دامنه واژگان فعال و غیر فعال افراد و میزان گستردگی الگوهای زبانی

آنها در گفتگوهای روزمره می‌شود.

۴-۳. دانش افراد از نهادها و سازمان‌های رسمی در تعامل و پیگیری منافع خود.

۵. شاخص‌های رابطه‌ای سرمایه فرهنگی که شامل:

۵-۱. شاخص‌های مربوط به روابط فرهنگی فضای درون خانواده که نشانگر کیفیت و کمّیت ارتباطات فرهنگی بین اعضای خانواده با یکدیگر است و شامل بحث‌ها و گفتگوهای آنها درباره مسائل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و فعالیت‌های آنها می‌شود.

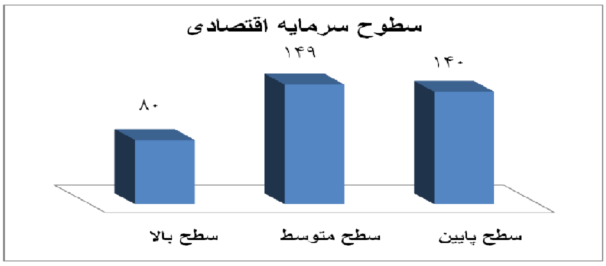
۵-۲. شاخص‌های مربوط به روابط خانواده با فضای اجتماعی که نشانگر کمیت و کیفیت مدیریت تعامل با بیرون خانواده به خصوص تعامل نهادی برای تأمین و پیگیری منافع اعضای خانواده می‌شود.

۶. شاخص‌های مربوط به سنجش منش[1] که شامل شاخص‌های تمایلات افراد به استفاده از کالاهای فرهنگی، نگرش و گرایش آنها به فرهنگ و مظاهر آن، تصورات افراد از خود و جهان اجتماعی پیرامون خود و جایگاه آنها در این عرصه و انتظارات شغلی و پایگاهی‌شان می‌شود.

سرمایه اقتصادی خانواده

شاخص سرمایه اقتصادی خانواده از ترکیب سه عامل درآمد، قیمت منزل مسکونی و قیمت وسیله نقلیه به دست آمد. البته به دلیل تفاوت زیاد واریانس این متغیرها، از نمرات استاندارد این سه متغیر در ترکیب آنها استفاده شد. برای توصیف این متغیر سه طبقه با طبقه‌های مساوی تعریف شدند. نمودار (۱) نمایانگر فراوانی سطوح مختلف سرمایه اقتصادی در نمونه تحقیق است.

نمودار ۱ : توزیع نمونه تحقیق بر اساس سرمایه اقتصادی آنها

1. habitus

موفقیت تحصیلی

در این پژوهش برای سنجش موفقیت تحصیلی دانش آموزان مورد مطالعه از معدل نمره‌های سالانه دانش آموزان در سال تحصیلی ۸۹–۸۸ استفاده شد. این معدل نتیجه آزمون‌هایی است که از محتوای کتاب‌های مشترک درسی و معمولاً بر اساس بارم بندی مشخص از قسمت‌های مختلف این کتاب‌ها و مواد آموزشی به دست آمده است.

اعتبار[1] و پایایی ابزار پژوهش

در این پژوهش، پرسشنامه‌ای تدوین شد که برخی از گویه‌های آن در تحقیقات تجربی پیشین مورد آزمون قرار گرفته و اعتبار تجربی آنها تایید شده بود.

علاوه براین، گویه‌های جدید توسط کارشناسان و اساتید مختلف داوری شد. در نتیجه، گویه‌هایی انتخاب شدند که از وفاق نسبی در بین داوران برخوردار بودند. برای اعتبار پرسشنامه پژوهش از اعتبار صوری[2] نیز استفاده شد.[3]

به منظور سنجش پایایی ابزار پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. جدول (۱) بیانگر میزان آلفای کرونباخ در مجموعه گویه های خاص است.

جدول ۱: پایایی گویه‌ها

متغیر	پیش آزمون	کل نمونه
تعاملات فرهنگی درون خانواده	۰.۸۷۷	۰.۸۳۲
تعاملات فرهنگی اجتماعی (مدیریت تعاملی نهادی)	۰.۸۲۷	۰.۸۲۸
منش	۰.۹۰۲	۰.۸۶۹

[1]. validity
[2]. face validity
[3]. به کمک نرم افزار لیزرل، تحلیل عاملی تأییدی نیز انجام گرفت. نتایج بدست آمده همه شاخص‌های در نظر گرفته شده برای ابعاد عینی و ذهنی سرمایه فرهنگی (با سطح سنجش فاصله‌ای) را تأیید نمود. البته، از مجموع ۴۱ گویه در نظر گرفته شده، سه گویه نامناسب و ۶ گویه نیز دارای بار عاملی پایینی بودند (یعنی ۳۲ گویه از بار عاملی بالا و مطلوبی بر خوردار بودند).

یافته‌های تحقیق

سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی سطوح مختلف سرمایه اقتصادی

جدول (۲) نتایج مربوط به مقایسه میانگین شاخص‌های مختلف سرمایه فرهنگی در بین طبقات سرمایه اقتصادی را نشان می‌دهد. یافته‌های به دست آمده حاکی از آن است که میانگین این شاخص‌ها در طبقات مختلف سرمایه اقتصادی تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عبارت دیگر، با افزایش سطح اقتصادی افراد میانگین شاخص‌های سرمایه فرهنگی افراد نیز افزایش می‌یابد.

جدول۲: آزمون میانگین شاخص‌های سرمایه فرهنگی در سطوح سرمایه اقتصادی

شاخص‌های سرمایه فرهنگی	میانگین هر یک از سطوح سرمایه اقتصادی			خی دو	درجه آزادی	معنی داری
	پایین	متوسط	بالا			
تحصیلات والدین(تحصیلات پدر و مادر)	۱۲۴/۱۴	۲۰۰/۵۰	۲۶۲/۶۴	۹۱/۴۴۳	۲	۰/۰۰۰
دانش والدین از نهاد آموزشی	۱۳۴/۲۰	۲۰۵/۵۴	۲۳۵/۶۵	۵۵/۷۹۶	۲	۰/۰۰۰
تعاملات فرهنگی درون خانواده	۱۴۱/۸۴	۲۰۱/۶۸	۲۲۹/۴۶	۴۰/۶۱۸	۲	۰/۰۰۰
تعاملات فرهنگی اجتماعی	۱۴۷/۸۸	۲۰۳/۳۵	۲۱۵/۷۸	۲۸/۱۲۳	۲	۰/۰۰۰
دارایی‌های فرهنگی	۱۱۹/۴۳	۲۰۰/۹۷	۲۶۹/۹۹	۱۰۸/۰۴۰	۲	۰/۰۰۰
فعالیت‌های فرهنگی خانواده	۱۳۳/۱۴	۱۹۸/۸۷	۲۴۹/۹۱	۶۵/۳۳۶	۲	۰/۰۰۰
رفتار مطالعاتی والدین	۱۳۹/۵۹	۱۹۶/۲۰	۲۴۳/۶۱	۵۵/۹۰۹	۲	۰/۰۰۰
دانش فرهنگی غیررسمی	۱۲۸/۵۸	۲۰۱/۱۱	۲۵۳/۷۴	۷۵/۹۱۴	۲	۰/۰۰۰
تکلم به زبان فارسی	۱۴۶/۸۰	۲۰۱/۴۲	۲۲۱/۴۶	۴۱/۱۰۵	۲	۰/۰۰۰
منش‌های فرهنگی خانواده	۱۳۹/۱۹	۲۰۰/۹۷	۲۳۵/۴۲	۴۷/۰۴۳	۲	۰/۰۰۰

سرمایه فرهنگی و موفقیت تحصیلی دانش آموزان سطوح مختلف سرمایه اقتصادی

برای تبیین موفقیت تحصیلی دانش آموزان در طبقات اقتصادی مختلف، شاخص‌های مختلف سرمایه فرهنگی یعنی تحصیلات پدر و مادر، دانش والدین از نهاد آموزشی، تعاملات فرهنگی درون خانواده، تعاملات فرهنگی اجتماعی (مدیریت تعاملی نهادی)، دارایی‌های فرهنگی، فعالیت‌های فرهنگی

خانواده، رفتار مطالعاتی والدین، دانش فرهنگی غیررسمی، تکلم به زبان فارسی در خانواده و منش از آزمون‌های علّی رگرسیون چند متغیره جداگانه برای هر یک از سطوح سه‌گانه اقتصادی استفاده شد. جدول (۳) و(۴) بیانگر خلاصه مدل‌های رگرسیون چند متغیره به همراه ضرایب تأثیر مدل‌های تبیین کننده در سطوح مختلف سرمایه اقتصادی می‌باشد. داده‌های این جدول نشان می‌دهد که در سطوح اقتصادی پایین، متوسط و بالا، ضریب همبستگی چندگانه (R) به ترتیب ۰/۷۲۸، ۰/۶۷۳ و ۰/۶۹۸ به دست آمد که نشان دهنده میزان همبستگی و ارتباط متغیر های موجود در مدل‌های تبیین با موفقیت تحصیلی(میانگین نمرات سالانه) دانش آموزان می‌باشد. ضریب تعیین (R^2) برابر ۰/۵۲۹، ۰/۴۵۴ و ۰/۴۸۵ محاسبه شد که بیانگر میزان پیش بینی تغییرات میانگین سالانه نمرات دانش آموزان از طریق شاخص های سرمایه فرهنگی است. نسبت F مشاهده شده مبنی بر آزمون معنی داری ضریب تعیین در سه مدل مختلف نیز در سطوح بسیار بالای آماری معنادار است. در ارزیابی سهم متغیرهای مختلف در تبیین میانگین سالانه دانش آموزان طبقات مختلف سرمایه اقتصادی، ضرایب رگرسیونی نشان می‌دهد که متغیر دانش والدین از نهاد آموزشی با ضریب تأثیر رگرسیونی ۰/۳۴۷، ۰/۲۲۶ و ۰/۵۴۲ قوی‌ترین پیش بینی کننده نمره معدل سال دانش آموزان در طبقات مختلف اقتصادی (پایین، متوسط و بالا) است. بعد از این متغیر، در سطح اقتصادی پایین، متغیرهای مدیریت تعاملی نهادی، منش و رفتار مطالعاتی والدین و در سطح اقتصادی متوسط، منش، رفتار مطالعاتی والدین و تحصیلات آنها و در سطح اقتصادی بالا رفتار مطالعاتی والدین قرار دارد. این نتایج در جدول (۳) نشان داده شده است.

سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی خانواده و موفقیت تحصیلی فرزندان

برای سنجش تأثیر شاخص‌های مختلف سرمایه فرهنگی بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان، با استفاده از متغیر های اقتصادی و زمینه‌ای، از یک مدل تحلیلی که حاوی عناصر مختلف دو مدل نظری است، استفاده شد. نمودار (۲) که در آن، از ضرایب استاندارد شده رگرسیون چند متغیره و تکنیک تحلیل مسیر استفاده شده و همچنین جدول (۵) اثرات مستقیم و غیرمستقیم کلیه شاخص‌های سرمایه فرهنگی و دیگر متغیرهای اقتصادی و زمینه‌ای بر متغیر موفقیت تحصیلی را نشان می‌دهد. بر اساس این نتایج، در بین شاخص‌های سرمایه فرهنگی، سرمایه اقتصادی و شاخص‌های آن و برخی متغیرهای زمینه‌ای، چهار شاخص سرمایه فرهنگی یعنی دانش والدین از نهاد آموزشی، منش، رفتار مطالعاتی والدین و تحصیلات آنها بر موفقیت تحصیلی تأثیر مستقیم و مثبت و بر پایگاه اقتصادی و اجتماعی(ناظر بر سه شاخص تحصیلات، درآمد و شغل والدین می‌باشد.) تأثیر مستقیم و منفی دارد. در این مدل، متغیر سرمایه اقتصادی خانواده

تأثیری بر شاخص‌های سرمایه فرهنگی و موفقیت تحصیلی ندارد و تنها شاخص درآمد خانواده دارای اثر غیر مستقیم ولی منفی بر موفقیت تحصیلی و بر خی شاخص‌های سرمایه فرهنگی می‌باشد.

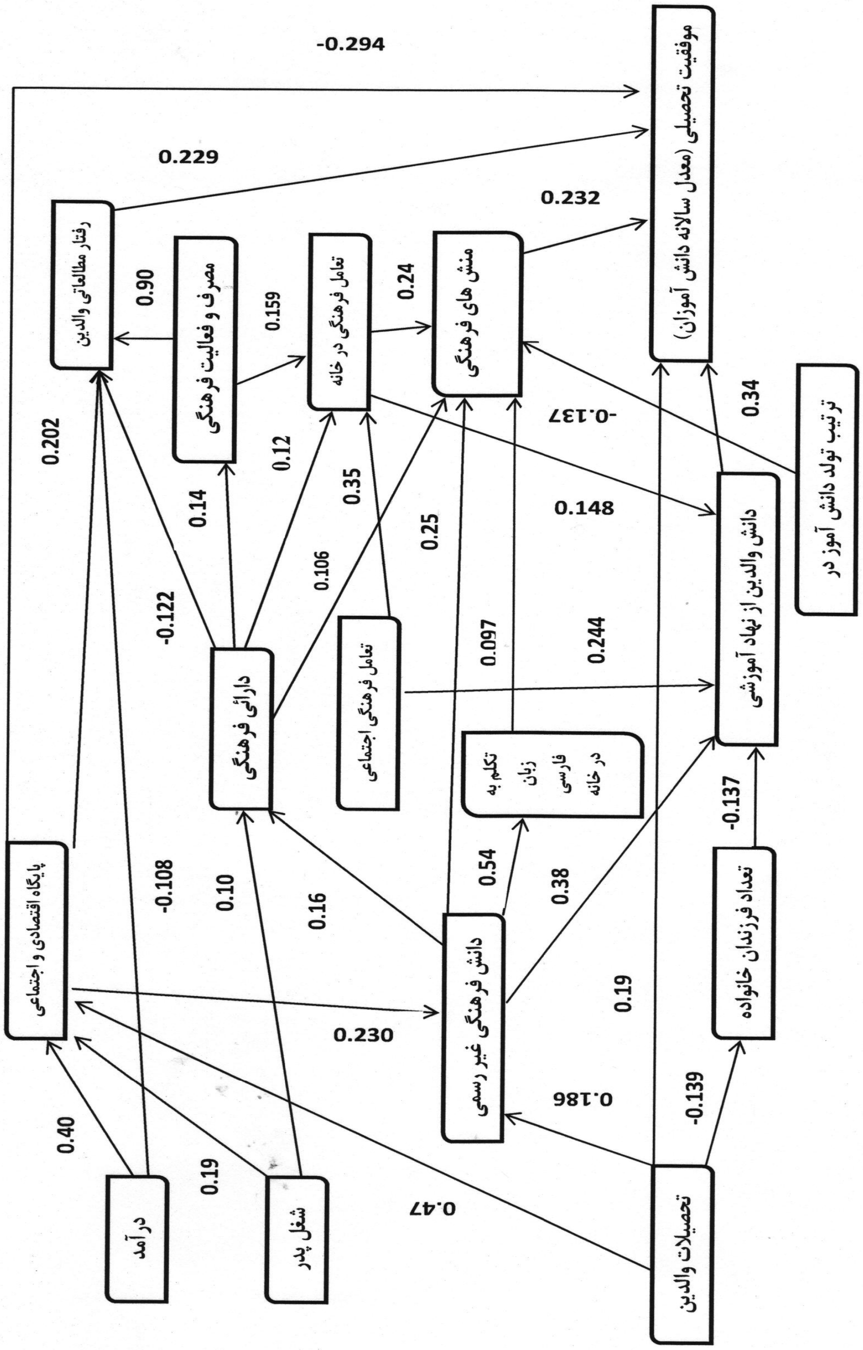
جدول ۳: خلاصه مدل‌های رگرسیون چند متغیره

سطوح سرمایه اقتصادی	خلاصه مدل‌های رگرسیون چند متغیره				
	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین اصلاح شده	مقدار F	معنی‌داری
سطح پایین	۰/۷۲۸	۰/۵۲۹	۰/۵۱۵	۳۷/۹۵۳	۰/۰۰۰
سطح متوسط	۰/۶۷۳	۰/۴۵۴	۰/۴۳۸	۲۹/۸۸۴	۰/۰۰۰
سطح بالا	۰/۶۹۷	۰/۴۸۵	۰/۴۷۲	۳۶/۲۹۱	۰/۰۰۰

جدول ۴: ضرایب تأثیر مدل‌های تبیین کننده موفقیت تحصیلی

	ضرایب تأثیر مدل‌های تبیین کننده					ضرایب همبستگی		
	متغیرها	B	ضریب Beta	مقدار T	معنی‌داری	بدون تفکیک	تفکیکی	نیمه تفکیکی
سطح پایین	دانش از نهاد آموزشی	۰/۳۸۴	۰/۳۴۷	۴/۴۶۴	۰/۰۰۰	۰/۶۴۱	۰/۳۵۹	۰/۲۶۴
	مدیریت تعاملی نهادی	۰/۱۲۳	۰/۲۰۰	۲/۵۲۴	۰/۰۱۳	۰/۵۷۸	۰/۲۱۲	۰/۱۴۹
	منش	۰/۱۸۹	۰/۱۹۴	۲/۴۱۹	۰/۰۱۷	۰/۵۸۲	۰/۲۰۴	۰/۱۴۳
	رفتار مطالعاتی	۰/۲۵۲	۰/۱۶۳	۲/۴۰۲	۰/۰۱۸	۰/۴۷۷	۰/۲۰۲	۰/۱۴۲
سطح متوسط	دانش از نهاد آموزشی	۰/۲۲۵	۰/۲۲۶	۲/۵۸۳	۰/۰۱۱	۰/۵۷۵	۰/۲۱۰	۰/۱۵۹
	منش	۰/۲۷۲	۰/۲۶۳	۳/۳۰۸	۰/۰۰۱	۰/۵۵۸	۰/۲۶۶	۰/۲۰۴
	رفتار مطالعاتی	۰/۱۴۳	۰/۱۷۰	۲/۳۴۱	۰/۰۲۱	۰/۴۶۳	۰/۱۹۱	۰/۱۴۴
	تحصیلات والدین	۰/۰۸۶	۰/۱۸۰	۲/۱۳۰	۰/۰۳۵	۰/۵۴۶	۰/۱۷۵	۰/۱۳۱
سطح بالا	دانش از نهاد آموزشی	۰/۵۱۴	۰/۵۴۲	۶/۲۱۲	۰/۰۰۰	۰/۶۴۲	۰/۵۷۸	۰/۵۰۸
	رفتار مطالعاتی	۰/۱۴۱	۰/۲۸۷	۳/۲۹۳	۰/۰۰۱	۰/۴۷۷	۰/۳۵۱	۰/۲۶۹

نمودار ۲: مدل تجربی پژوهش

جدول ۵: اثر شاخص‌های مختلف سرمایه فرهنگی و سایر متغیرها بر میانگین نمرات سالانه دانش آموزان

متغیرها	تأثیر مستقیم	تأثیر غیر مستقیم	تأثیر کل
تحصیلات والدین(تحصیلات پدر و مادر)	۰.۱۹۱	-۰.۱۱	۰.۰۸۱
دانش والدین از نهاد آموزشی	۰.۳۴۸	*	۰.۳۴۸
تعاملات فرهنگی درون خانواده	*	۰.۰۵۶	۰.۰۵۶
تعاملات فرهنگی اجتماعی	*	۰.۱۲۳	۰.۱۲۳
دارایی‌های فرهنگی	*	۰.۱۰۸	۰.۱۰۸
فعالیت‌های فرهنگی خانواده	*	۰.۲۲۴	۰.۲۲۴
رفتار مطالعاتی والدین	۰.۲۲۹	*	۰.۲۲۹
دانش فرهنگی غیر رسمی	*	۰.۱۸۷	۰.۱۸۷
تکلم به زبان فارسی	*	۰.۰۲۲	۰.۰۲۲
منش	۰.۲۳۲	*	۰.۲۳۲
تعداد فرزندان خانواده	*	-۰.۰۴۷	-۰.۰۴۷
ترتیب تولد دانش آموز در خانواده	*	-۰.۰۳۱	-۰.۰۳۱
شغل پدر	*	-۰.۰۲۴	۰.۰۲۴
درآمد ماهیانه خانواده	*	-۰.۰۵۵	-۰.۰۵۵
سرمایه اقتصادی	*	*	*
پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده	-۰.۲۹۴	۰.۰۴۶	-۰.۲۴۸

باز تولید فرهنگی یا تحرک فرهنگی

نتایج آزمون مقایسه‌ای کروسکال والیس در جدول (۲) با مقایسه میزان شاخص‌های سرمایه فرهنگی در سطوح مختلف سرمایه اقتصادی نشان می‌دهد که سطوح بالاتر دارای میزان بالاتری از شاخص‌های سرمایه فرهنگی هستند. این نتایج فرضیه مدل باز تولید فرهنگی بوردیو را مبنی بر این که احتمالاً تأثیرگذاری سرمایه فرهنگی خانواده در سطوح بالای سرمایه اقتصادی بیشتر است، را تایید نکرد. نتایج این پژوهش نشان داد که میزان تأثیر گذاری سرمایه فرهنگی در سطوح مختلف سرمایه اقتصادی دارای نظم خطی نیست. به عبارت دیگر، با افزایش یا کاهش سطح سرمایه اقتصادی، تأثیرگذاری سرمایه

فرهنگی به صورت منظم افزایش یا کاهش چندانی پیدا نمی‌کند. چنانکه در جدول (۶) نشان داده شده، نتایج مربوط به آزمون رگرسیون چند متغیره در قالب تحلیل مسیر و همچنین آزمون سنجش همبستگی شاخص‌های سرمایه فرهنگی با موفقیت تحصیلی با کنترل متغیر سرمایه اقتصادی خانواده نیز مؤید این نتیجه می‌باشد. به عبارت دیگر، همان‌گونه که مدل تجربی تحقیق در نمودار (۲) نشان داد، سرمایه اقتصادی خانواده تأثیر معناداری بر نمره موفقیت تحصیلی و شاخص‌های سرمایه فرهنگی ندارد. البته فقط شاخص میزان درآمد خانواده دارای تأثیر معنادار اما منفی بر شاخص رفتار مطالعاتیِ سرمایه فرهنگی و تأثیر غیرمستقیم نامنظم بر موفقیت تحصیلی است.

جدول ۶: همبستگی شاخص‌های سرمایه فرهنگی با موفقیت تحصیلی با کنترل سرمایه اقتصادی خانواده

شاخص‌های سرمایه فرهنگی	همبستگی پیرسون	معنی‌داری	موفقیت تحصیلی	متغیر کنترل شده
تحصیلات والدین	۰/۵۰۶	۰/۰۰۰	میانگین نمرات سالانه دانش آموزان نمونه تحقیق	سرمایه اقتصادی خانواده
دارایی‌های فرهنگی	۰/۴۲۸	۰/۰۰۰		
مدیریت تعاملی نهادی	۰/۴۶۶	۰/۰۰۰		
دانش والدین از نهاد آموزشی	۰/۶۱۸	۰/۰۰۰		
مصرف و فعالیت‌های فرهنگی خانواده	۰/۴۶۸	۰/۰۰۰		
تعاملات فرهنگی درون خانواده	۰/۴۹۵	۰/۰۰۰		
دانش فرهنگی غیر رسمی	۰/۵۰۸	۰/۰۰۰		
رفتار مطالعاتی والدین	۰/۴۲۱	۰/۰۰۰		
تکلم به زبان فرهنگی	۰/۱۳۹	۰/۰۰۷		
منش	۰/۵۶۲	۰/۰۰۰		

در تبیین رفتار مطالعاتی والدین، هرچند درآمد خانوار همبستگی معکوسی با آن دارد و این شاخص را متعلق به مدل تحرک فرهنگی معرفی می‌نماید، ولی در مدل‌های تبیین این شاخص فرهنگی؛ اولاً سرمایه اقتصادی خانواده به طور کلی هیچ تأثیر مثبت یا منفی ندارد. به عبارت دیگر شاخص رفتار مطالعاتی را هم نمی‌توان به صورت قطعی معرف مدل تحرک فرهنگی دانست. دوم اینکه در تبیین این شاخص فرهنگی، هرچند درآمد، تأثیر مستقیم منفی بر آن دارد، اما به صورت غیرمستقیم و از طریق پایگاه اجتماعی اقتصادی، دانش فرهنگی و دارایی فرهنگی تأثیر دوگانه و متناقضی بر رفتار مطالعاتی دارد.

در تبیین دارایی‌های فرهنگی خانواده، فعالیت‌های فرهنگی آنها، تعاملات فرهنگی اجتماعی و خانوادگی و سایر شاخص‌های دیگر نیز تأثیر متغیرهای اقتصادی بر آنها منظم و قاعده‌مند نیست و این متغیرها در تبیین وابستگی این شاخص‌ها به سطح اقتصادی خاص (سطح پایین یا بالا) کفایت لازم را ندارند. علاوه براین، با کنترل متغیر سرمایه اقتصادی، در سنجش همبستگی بین شاخص‌های سرمایه فرهنگی با موفقیت تحصیلی، نتایج نشانگر همبستگی معنی داری بین آنها است. آزمون‌های مختلف در این تحقیق نشان داد که نتایج به دست آمده از سازوکارهای باز تولید و تحرک فرهنگی حمایت نمی‌کند.

همگرایی فرهنگی[1]

با وجود معنی‌داری تأثیر سرمایه فرهنگی والدین بر موفقیت تحصیلی فرزندان، این تأثیرگذاری بر وضعیت اقتصادی خانواده‌ها معنی‌دار نیست. به عبارت دیگر، مبنای بازگشت به سرمایه فرهنگی، آن گونه که دو مدل باز تولید فرهنگی بوردیو و تحرک فرهنگی دیمجیو بیان نمودند، وضعیت اقتصادی خانواده‌ها نیست، یعنی نمی‌توان به صورتی معتبر میزان تأثیرپذیری موفقیت تحصیلی دانش آموزان از سرمایه فرهنگی والدین در سطوح مختلف اقتصادی بالا یا پایین را بر یکدیگر ترجیح داد. مقایسه وضعیت شاخص‌های مختلف سرمایه فرهنگی و کمیت و کیفیت تأثیرگذاری آنها بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان مورد مطالعه مانند افرادی که محل سکونت مشابه دارند یا به لحاظ قرار گرفتن فرزندشان در یک دوره زمانی خاص تحصیلی با یکدیگر وجه اشتراک دارند، بیانگر سازوکار جدیدی برای تأثیرگذاری سرمایه فرهنگی بر موفقیت تحصیلی است که در این پژوهش از آن به عنوان همگرایی فرهنگی یاد می‌شود.

مقایسه میزان تأثیرگذاری شاخص‌های سرمایه فرهنگی خانواده بر موفقیت تحصیلی فرزندان در بسیاری از گروه‌ها، نشانگر تفاوت‌های زیادی در میزان این تأثیرگذاری‌ها است، به عنوان مثال دو خانواده که دارای وضعیت اقتصادی مشابه و دانش تقریباً یکسانی از نهاد آموزشی هستند، اما فرزندان آنها در طبقات مختلف و مقابل یکدیگر در نمونه تحقیق قرار دارند، به طور مثال، یکی در مدارس شهر و دیگری در روستا و یکی در دوره متوسطه و دیگری در دوره راهنمایی و غیره قرار دارند، موفقیت تحصیلی آنها از شاخص سرمایه فرهنگی والدین اثرات متفاوتی می‌پذیرند. به عبارت دیگر، تأثیرگذاری این متغیر اجتماعی بر موفقیت تحصیلی، از متغیرهای دیگری مانند جنسیت، محل و دوره تحصیلی و میزان سرمایه فرهنگی والدین همسالان تأثیر می‌پذیرد. یکی از این متغیرهای تأثیرگذار در این سازوکار، میزان شیوع یا میانگین

---

[1]. cultural convergence

شاخص‌های سرمایه فرهنگی در گروه‌های مختلف است. نتایج آزمون‌های علّی نشان داد که در برخی از گروه‌ها با افزایش و شیوع بیشتر شاخص‌های سرمایه فرهنگی همراه است. به عبارت دیگر، بالاتر رفتن میانگین این شاخص‌ها در گروه‌های مقابل به تأثیرپذیری کمتر موفقیت تحصیلی فرزندان از آن می انجامد. این مسأله می‌تواند بیانگر این نکته باشد که در برخی گروه‌ها در حالت همگونی بالای خانواده‌ها با شاخص‌های سرمایه فرهنگی ، تأثیرگذاری آن نیز کمتر می‌شود. به بیان دیگر، تا زمانی که سرمایه فرهنگی به عنوان یک دارائی مطلوب و ارزشمند تلقی شده و محرک تلاش‌هایی برای رسیدن به آن جهت همگرایی با دیگرانی که پیش از آنها، از ثمرات آن بهره‌مند شده‌اند باشد می‌تواند به عنوان یک متغیر تأثیرگذار در عرصه نابرابری‌های تحصیلی مطرح باشد. جزئیات وضعیت هر یک از شاخص‌های سرمایه فرهنگی و تأثیرپذیری متغیر وابسته از این شاخص‌ها (ضریب تعیین) در آزمون‌های رگرسیون دو متغیره را در جدول (۷) می‌توان مشاهده نمود.

۱) تحصیلات پدر و مادر: نتایج نشان داد که میانگین تحصیلات پدر بیشتر از تحصیلات مادر، تحصیلات هر دو در مدارس شهری بیشتر از مدارس روستایی و در دوره راهنمایی بیشتر از دوره متوسطه است. نتایج آزمون‌های علی نشانگر آن است که در بین دانش آموزان پسر، میانگین بالاتر تحصیلات پدر و مادر در دوره راهنمایی با ضریب تعیین(R^2) بالاتر همراه است. به عبارت دیگر گروهی که میانگین تحصیلات پدر و مادر در آن بالاتر است، تأثیر پذیری معدل دانش آموزان از این شاخص بیشتر است. در مورد دانش آموزان دختر این مسأله برعکس است. به بیان دیگر، دوره‌ای که در آن میانگین تحصیلات پدر و مادر کمتر است، تأثیر پذیری معدل دانش آموزان از این شاخص بیشتر می گردد.

۲) دانش والدین از نهاد آموزشی: میانگین این شاخص در والدین دانش آموزان شهری بیشتر از والدین دانش آموزان روستایی و در مورد فرزندان دختر بیشتر از فرزندان پسر می‌باشد. آزمون‌های علّی نشانگر آن است که تأثیرپذیری نمره معدل سال از این شاخص در مدارس شهری و مدارس دخترانه روستایی در دوره‌های تحصیلی که میانگین پایین‌تری دارد، بیشتر است. اما در مدارس پسرانه روستایی میانگین بالاتر با ضریب تعیین بیشتر همراه است. به طورکلی ضریب تعیین در مورد پسران بیشتر از دختران می‌باشد.

۳) میانگین شاخص‌هایی نظیر تعاملات فرهنگی در فضای درون خانواده، مدیریت تعاملی نهادی، مصرف و رفتار مطالعاتی آنها نیز برای والدین دانش آموزان راهنمایی بیشتر از والدین دانش آموزان

دبیرستانی و در مجموع در مدارس شهری بیشتر از مدارس روستایی است. تفاوت عمده این مدارس این است که در مدارس روستایی افزایش میانگین شاخص در گروه‌های مختلف با سطح بالاتر ضریب تعیین همراه می‌باشد، اما در مدارس شهری ضریب تعیین بالاتر در گروه‌هایی است که میانگین پایین‌تری از این شاخص را در اختیار دارد.

۴) در شاخص‌هایی مانند فعالیت‌های فرهنگی خانواده، دانش فرهنگی والدین و منش‌های فرهنگی نیز وضعیتی تقریباً مشابه وجود دارد. به عبارت دیگر، در دو شاخص فعالیت‌های فرهنگی خانواده و دانش فرهنگی والدین در مدارس شهری و مدارس دخترانه روستایی ضریب تعیین بالاتر متعلق به دوره‌ای است که میانگین پایین‌تری از این شاخص‌ها را در اختیار دارد و در مدارس پسرانه روستایی با افزایش میانگین شاخص‌ها ضریب تعیین نیز افزایش می‌یابد. در مورد شاخص منش‌های فرهنگی نیز مدارس شهر وضعیتی کاملاً مشابه با شاخص‌های فوق دارد.

همگرایی فرهنگی تأثیر سرمایه فرهنگی را الزاماً با متغیرهای طبقه‌ای مرتبط نمی‌داند و افرادی که بهره بیشتری از سرمایه فرهنگی می‌برند را از لحاظ وضعیت اقتصادی و طبقه‌ای در شرایط متفاوتی می‌داند. ممکن است این سرمایه منجر به باز تولید فرهنگی طبقات بالا شود یا باعث همسازی پایگاهی طبقات پایین با طبقات بالا شود.

آنچه نوع این سازوکار را تعیین می‌کند، داشته‌های همسالان هم‌گروه است که ارزشمندی این سرمایه را مشخص می‌کند. در گروه‌هایی که دارای میانگین پایین‌تری از شاخص‌های سرمایه فرهنگی هستند، بهره مندی بیشتر خانواده از سرمایه فرهنگی، ثمرات بیشتری برای فرزندان آنها دارد. به نظر می‌رسد در چنین گروه‌هایی داشته‌های فرهنگی این افراد امتیازات ارزشمندی به شمار می‌آید. به طوری که این امتیازات منجر به نابرابری بین آنها و دیگرانی می‌شود که از این امتیازات بی بهره‌اند.

بر عکس در گروه‌هایی که افراد زیادی دارای شاخص‌های بالای سرمایه فرهنگی هستند، این شاخص‌ها ارزش خود را از دست می‌دهند، چرا که قادر به دادن امتیازاتی به این افراد جهت تمایز با دیگران نیست.

جدول ۷: میانگین شاخص‌های سرمایه فرهنگی و ضریب تعین در طبقات مختلف نمونه مورد مطالعه

سرمایه فرهنگی	مدارس روستا				مدارس شهر				
	مدارس دخترانه		مدارس پسرانه		مدارس دخترانه		مدارس پسرانه		
	راهنمایی	متوسطه	راهنمایی	متوسطه	راهنمایی	متوسطه	راهنمایی	متوسطه	
تحصیلات پدر	۶/۳۲	۶/۹۳	۶/۸۶	۵/۷۵	۷/۸۵	۶/۵۰	۸/۷۰	۸/۱۰	میانگین
	۰/۴۳۷	۰/۲۱۸	۰/۳۸۳	۰/۰۳۶	۰/۱۷۶	۰/۴۷۶	۰/۴۸۹	۰/۴۶	R^2
تحصیلات مادر	۵	۵/۲۳	۵/۰۲	۳/۳۲	۶/۷۷	۵/۲۶	۷/۴۰	۳/۳۸	میانگین
	۰/۳۹۹	۰/۲۴۶	۰/۲۸۵	۰/۱۳۹	۰/۱۳۹	۰/۳۱۳	۰/۲۸۵	۰/۲۷۷	R^2
دانش از نهاد آموزشی	۶/۳۷	۶/۵۵	۵/۶۱	۴/۸۲	۶/۵۸	۵/۵۱	۷/۶۴	۵/۳۷	میانگین
	۰/۶۳۷	۰/۴۶۷	۰/۵۷۷	۰/۴۱۱	۰/۱۱۸	۰/۶۱۴	۰/۲۱۷	۰/۴۲۸	R^2
تعاملات فرهنگی در خانه	۱۹/۶۹	۱۹/۵۱	۱۸/۷۶	۱۷/۱۲	۲۱/۶۶	۱۸/۷۸	۲۰/۹۵	۱۷/۶۱	میانگین
	۰/۴۱۹	۰/۳۰۹	۰/۴۵۳	۰/۱۴۶	۰/۱۱۵	۰/۳۹۸	۰/۱۱۲	۰/۳۳۴	R^2
مدیریت تعاملی نهادی	۱۵/۶۵	۱۴/۴۸	۱۳/۳۶	۱۳/۱۰	۱۴/۷۲	۱۲/۷۶	۱۴/۴۰	۱۳/۲۴	میانگین
	۰/۴۲۲	۰/۴۰۹	۰/۴۳۰	۰/۲۴۱	۰/۰۸۹	۰/۱۶۲	۰/۰۲۴	۰/۳۸۶	R^2
دارایی‌های فرهنگی	۵/۵۱	۶/۶۰	۵/۷۱	۵/۱۴	۶/۵۰	۶/۵۸	۷/۳۸	۷/۱۴	میانگین
	۰/۲۳۳	۰/۴۲۳	۰/۴۱۱	۰/۱۰۰	۰/۲۶۷	۰/۳۸۳	۰/۳۵۲	۰/۱۹۳	R^2
فعالیت فرهنگی	-۰/۷۷	-۰/۱۹	-۱/۳۳	-۲/۱۲	۲/۲۳	۰/۰۲	۲/۰۲	۰/۲۳	میانگین
	۰/۳۵۰	۰/۴۵۸	۰/۳۱۷	۰/۱۰۴	۰/۱۶۶	۰/۳۶۷	۰/۳۴۷	۰/۳۸۹	R^2
رفتار مطالعاتی	۱/۵۲	۱/۸۴	۱/۱۳	۰/۸۱	۳/۶۱	۱/۸۷	۳/۹۴	۱/۹۰	میانگین
	۰/۲۴۲	۰/۲۵۴	۰/۳۱۰	۰/۰۵۸	۰/۱۶۴	۰/۴۴۳	۰/۲۳۸	۰/۴۱۳	R^2
دانش فرهنگی غیررسمی	۴/۵۳	۴/۸۳	۴/۴۹	۳/۰۱	۵/۴۰	۴/۴۷	۶/۰۷	۴/۸۷	میانگین
	۰/۴۲۱	۰/۲۷۱	۰/۵۲۷	۰/۱۷۳	۰/۱۶۵	۰/۵۸۱	۰/۲۰۶	۰/۲۷۹	R^2
منش‌های فرهنگی	۱۴/۱۹	۱۳/۷۲	۱۳/۱۱	۱۲/۵۷	۱۴/۷۵	۱۳/۰۹	۱۴/۶۵	۱۴/۰۱	میانگین
	۰/۳۷۳	۰/۳۲۰	۰/۳۸۲	۰/۴۵۵	۰/۰۶۸	۰/۳۸۱	۰/۳۲۳	۰/۵۳۶	R^2

نتیجه گیری

این پژوهش با هدف ارزیابی فرضیه بازگشت به سرمایه فرهنگی در نظام آموزشی و نقش متغیرهای طبقه‌ای یا اقتصادی در آن صورت گرفت؛ موضوعی که مبنای طرح مدل‌های باز تولید فرهنگی بوردیو و تحرک فرهنگی دیمجیو بوده است. تفاوت اساسی بین این دو مدل در ثبات پایگاه اجتماعی است. به عبارت دیگر، در مدل باز تولید، پایگاه اجتماعی دارای ابعاد گوناگون سازگار و هماهنگ با یکدیگر فرض شده در حالیکه در مدل تحرک فرهنگی سخن از عدم هماهنگی بین عناصر پایگاهی شده است. این دو مدل ایده‌های متفاوتی در توضیح نابرابری‌های تحصیلی دانش آموزان طبقات مختلف دارند. در مدل باز تولید ادعای اساسی این است که تأثیر این سرمایه در طبقات بالا بیشتر است و در مدل تحرک فرهنگی تأثیرگذاری بیشتر این سرمایه در طبقات پایین مطرح است.

به منظور ارزیابی مدل‌های مورد مطالعه در این پژوهش، پس از تعریف نظری و عملیاتی مفهوم سرمایه فرهنگی، متناسب با این دو مدل که در تحقیقات تجربی بر آن تاکید شده برای سنجش آن از نمونه‌ای با حجم نهایی ۳۶۹ نفر استفاده شد. نمرات کارنامه عملکرد تحصیلی دانش آموزان جهت سنجش موفقیت تحصیلی دانش آموزان و میزان درآمد کلی ماهانه خانواده، میزان ارزش پولی منزل مسکونی و وسیله نقلیه آنها نیز برای سنجش سرمایه اقتصادی خانواده مورد استفاده قرار گرفت. یافته‌های این تحقیق نشان داد که دانش آموزانی که با آورده‌های بیشتر و بهتری از سرمایه فرهنگی وارد نظام آموزشی می‌شوند بهتر قادرند با قواعد بازی نظام آموزشی همراهی کنند. به عبارت دیگر، سرمایه فرهنگی والدین تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر موفقیت تحصیلی فرزندان آنها دارد، ولی سرمایه فرهنگی خانواده ارتباط قابل توجهی با جایگاه اقتصادی افراد ندارد و تأثیرگذاری این سرمایه تابع سازوکار دیگری است که می‌توان آن را سازوکار همگرایی فرهنگی نامید. در این سازوکار یا مدل، تأثیرگذاری سرمایه فرهنگی والدین بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان و همراهی آنها با قواعد بازی نظام آموزشی، همبستگی زیادی با میزان شیوع این سرمایه در میدان بازی دارد. به بیان دیگر، آورده‌های همسالان از سرمایه فرهنگی میزان تأثیرگذاری این سرمایه را تعیین می‌نماید. نتایج آزمون‌های علّی به ویژه رگرسیون دو متغیره در طبقات مختلف نشان داد که تأثیر شاخص‌های مختلف سرمایه فرهنگی در موفقیت گروه‌هایی بیشتر است که فرآیند همگرایی با سرمایه فرهنگی تداوم محسوس‌تری دارد و این سرمایه به خاطر کمیاب بودنش امتیاز ارزشمندی به شمار می‌آید. همگرایی فرهنگی تأثیر سرمایه فرهنگی را محدود به طبقه اجتماعی خاصی نمی‌داند، بلکه تأثیرگذاری آن را با داشته‌های فرهنگی محیط اجتماعی مرتبط می‌داند.

منابع

Aschaffenburg, K., & Maas, I., (1997). Cultural and educational careers: The dynamics of social reproduction. *American Sociological Review*, 62, 573–587.

Blasko, Z., (2003). Reproduction or cultural mobility. *Review of Sociology*, 9, 5-26.

Bourdieu, P., (1986). The forms of capital. In J. G., Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp.241-258), New York: Greenwood,

Bourdieu, P., & Passeron, J. C., (1977). *Reproduction in education, society and culture*. Beverly Hills, CA: Sage.

Byun, S.Y., (2007). *Cultural capital and school success: The case of South Korea*. The University Of Minnesota

De Graaf, N. D., De Graaf, P. M., & Kraaykamp, G., (2000). Parental cultural capital and the educational attainment in the Netherlands: A refinement of the cultural capital perspective. *Sociology of Education*, 73, 92–111.

DiMaggio, P., (1982). Cultural capital and social success: The impact of status culture participation on the grades of high school students. *American Sociological Review*, 47, 189–201.

Dumais, S. A., (2002). Cultural capital, gender, and school success: The role of habitus. *Sociology of Education*, 75(1), 44-68.

Farkas, G., Grobe, R. P., Sheehan, D., & Shuan, Y., (1990). Cultural resources and school success: gender, ethnicity, and poverty groups within an urban school district. American *Sociological Review*, 55 (1), 127–142.

Ganzeboom, H. B. G., De Graaf, P. M. & Róbert, P., (1990). Cultural reproduction theory on socialist ground: Intergenerational transmission of inequalities in Hungary. In Kalleberg, A. L. (ed): *Research in social stratification and mobility*, 9, 79–103.

Jaeger, M. M., & Holm, A., (2007). Does parents' economic, cultural, and social capital explain the social class effect on educational attainment in the Scandinavian mobility regime?. Social *Science Research*, 36, 719–744.

Kalmijn, M., & Kraaykamp, G., (1996). Race, cultural capital and schooling. *Sociology of Education*, 69, 22–34.

Lamont, M., & Lareau, A., (1988). Cultural capital: allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments. *Sociological Theory*, 6 (2), 153–168.

Lareau, A., & Weininger, E. B., (2003). Cultural capital in education research: A critical assessment. *Theory and Society*, 32, 567–606.

Robbie, M. A., (2005). *The uses of cultural studies*. Sage Publication

Sullivan, A., (2001). Cultural capital and educational attainment, *Sociology*, 35, 893- 912.

Tramont, L., & Willms, J. D., (2009). Cultural capital and its effects on education outcomes, *Economics of Education Review*, doi:10.1016/j.econedurev.2009.06.003, (www.elsevier.com/locate/econedurev)